21. Yüzyılda

Eğitim ve Toplum

Education And Society In The 21st Century

EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ / THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCES AND SOCIAL RESEARCHES

Cilt / Volume 11 - Sayı / Number 32 - Yaz / Summer 2022 ISSN : 2147 - 0928

Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası, Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi
A Turning Point In Turkish History, Great Offensive And Battle Of Commander-In-Chief On August 30,1922
Mehmet Sedat ERKAN

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarının (5.- 8. Seviyeler) Yazma Becerisi Kazanımlarını Karşılama Durumu
Turkısh And Turkısh Culture Textbooks (5-8th Levels) Meet The Wrıtıng Skıll Outcomes
Cemalettin CANBOLATER / Prof. Dr. Nezir TEMUR

Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on The Internal And External Dynamics of The Transition To Multi-Party Life in Turkey
Murat KARATAŞ

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Problemli İnternet Kullanım Davranışlarının Öz-Yönetimli Öğrenme Becerileri Açısından İncelenmesi
A View Of Primary School Teacher Candidates' Problematic Internet Usage Behaviours In Terms Of Self-Directed Learnıng Skills
İlkay AŞKIN TEKKOL / Burcu KARABULUT COŞKUN

Türkiye'de Özel Yetenek Alanındaki Lisansüstü Eğitim Tezlerinin İncelenmesi (2015-2020)
Investigation of Graduate Education Theses in the field of Gifted and Talented in Turkey (2015-2020)
Fatma KARA / Prof. Dr. Hasret NUHOĞLU

Uzaktan Eğitim Sürecinde Eğitim Hakkının Kullanımı
Use of the Right to Education in the Distance Education Process
İsmail ÖZALP

Osmanlı İskan Tarihinde Kayıp Köyler Meselesi: Tokat Kazası Örneği (XVI.-XX. Yüzyıl)
The İssue Of Lost Villages İn The Ottoman Settlement History: The Example Of The Tokat District (XVI.-XX. Centuries)
Yasin DÖNDER

Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Sözlü Tarih Araştırması
An Oral History Research On The Teaching Profession
Esra EROL / Dr. Öğretim Üyesi Ümit POLAT

Sınıf Öğretmenlerinin Pandemi Döneminde Çevrimiçi Canlı Derslere Yönelik Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi
Examination Of Classroom Teachers' Motivation Levels For Live Online Lessons During The Pandemic Period
Öğr. Mustafa Onur AYDOĞAN / Öğr. Halis Felek BİRSİN / Öğr. Tevfik Sezgin AKAN

TÜRK EĞİTİM-SEN 1992

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM
EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21st CENTURY
THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCES AND SOCIAL RESEARCHES

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.
Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Researches
International Peer-review published.
April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

"Dergimizde yayınlanan yazılar yazarının görüşlerini yansıtmaktadır. Makalelerde yer alan görüşler Türk Eğitim-Sen'in resmi görüşünü ifade etmemektedir."

"Reflects the views of the author of articles published in our journal. The opinions expressed in the articles do not express the official views of the Turkish Education Union."

ISSN: 2147-0928

www. asosindex.com

dergipark.ulakbim.gov.tr/egitimvetoplum

"21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır."

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT

2012

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN) ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER
Talip GEYLAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ RESPONSIBLE EDITOR
Cengiz KOCAKAPLAN

EDİTOR / EDITOR
Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR
Dr. Latif İLTAR

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştine Üniversitesi, Kosova)
Prof. Dr. Elman NASİROV (Devlet İdarecilik Akademisi Rektörü, Azerbaycan)
Prof. Dr. Kulyash KAİMULDİNOVA (Kazak Ulusal Üniversitesi, Kazakistan)
Dr. Neriman HASAN (Ovidius Üniversitesi, Romanya)
Prof.. Dr. Abduvap ZULPUYEV (Kırgızistan)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ /ENGLISH LANGUAGE EDITOR
Fatma BADEM

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN
Altuğ Ajans Fatih Taha AKALAN

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

"21. Century, Journal of Education and Society Education Science and Social Researches articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs."

YAYIN TARİHİ 15 Ağustos 2022 / DATE OF PUBLICATION 15 August 2022

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası
Talatpaşa Bulvarı No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60
www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com
www.egitimvetoplum.net
egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers Trade Union
Talatpaşa Avenue No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0312 424 09 60
www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com
www.egitimvetoplum.net
egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Arzu TERZİ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Gazi UÇKUN
(Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
(Amasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof . Dr. Tacida HAFIZ
(Priştine Üniversitesi, PRİŞTİNE / KOSOVA)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Asım YAPICI
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Birsen ÇEKEN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Gültekin AKENGİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
Prof. Dr. Levent ERASLAN
(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
Prof. Dr. Nuri KAVAK
(Osman Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal AKSOY
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDİTORIAL BOARD
Talip GEYLAN, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDOĞAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, Selahattin DOLĞUN, Fuat YİĞİT

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
(Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof.Dr. Adnan BAKİ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
(Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. F. Hülya AŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA
(Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Meltem CANİKLİOĞLU

Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof.. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
Prof.Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Kasım İNCE
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus BALCI
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA
(Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali KIZILET
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali BÜYÜKASLAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
(Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayfer YILMAZ
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KESİK
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
Prof. Birsen ÇEKEN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç.Dr. Bülent GÜVEN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemil AYDOĞDU
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Gültekin AKENGİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal BAY
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat AĞIRMAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza AKENGİN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Erdal AKSOY
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih SAKALLI
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Firdevs CANBAZ YUMUŞAK
(TOBB ETÜ)
Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet YAZICI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Kayhan KURTULDU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK
(Gazi Üniversitesi)
Pof. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa AVCI
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Münir YILDIRIM
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuran ÖZTÜRK
(Çukurova Üniversitesi)
Doç.Dr. Murat AĞARI
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan ERTEN
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent ERASLAN
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri KAVAK
(Osman Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fehmi Yılmaz
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Rıfat GÜNALAN
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Yunus KILIÇ
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Turgut TOK
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nergis BİRAY
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahir KODAL
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA
(Kiev –Mogilyansk Akademisi-Ukrayna)
Prof. Dr. Selçuk KOÇ
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat ÜNAL
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU
(Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr.. Adem KOÇ
(Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan DOĞAN
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ahmet ATALAY
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Yrd. Doç.Dr.Ayten Can TUNALI
(Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Atınç OLCAY
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Behiye KÖKSEL
(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Derya ÇELİK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Mehmet Yiğit ERSOYDAN
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mustafa KILINÇ
(Mehmet Akif Ersoy Üniversityesi)
Doç. Dr. Mustafa YORULMAZLAR
(Marmara Üniversityesi)
Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan ORHAN
(Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Bahadır Bumin ÖZARSLAN
(Hacattepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebru GENÇTÜRK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ercüment YILDIRIM
(Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Erman ÖNCÜ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Esra KESKİNKILIÇ
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Nesrin CANBEK MENGİ
(Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. F. NEŞE KAPLAN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan AKÇA
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr. Haşim AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Faik Özgür KARATAŞ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ŞIK
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Metin YILDIRIM
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mustafa GÜLTEKİN
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Murat ÇELİKDEMİR
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Veli Savaş YELOK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mehmet AKPINAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet PALANCI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Nedim ALEV
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Raif KALYONCU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Sedat BAHADIR
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Turgay SEBZECİOĞLU
(Mersin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ünal ÇAKIROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Dinçer KOÇ
(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Yasin GÖKBULUT
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
(Pamukkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Sait KOFOĞLU
(İstanbul Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Süleyman ÜNÜVAR
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Yunus Emre TANSU
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Temel KÖSA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Doç. Dr. M. Enes IŞIKGÖZ
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI
(Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Mehmet Emin DİNÇ
(Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
Dr. Öğr. Üy. Salih Kürşat DOLUNAY
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Taner ALTUN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Tuba Aydoğdu İSKENDEROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Tuba GÖKÇEK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tolga ERDOĞAN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ömer Zafer GÜVEN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ
(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy.Murat ÖZCAN
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN
(Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy.Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN
(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Rabia Gökçen KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Ayşegül DOĞRUCAN
(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Sinan DEMİRTÜRK
(Gazi Üniversitesi)
Dr. Azra AKÇAY
(Boston Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemile KINACI
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Halil ÖZYİĞİT
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL
(Gazi Üniversitesi)
Dr. Mahmut ÇİTİL
(Gazi Üniversitesi)
Dr. Yavuz GÜLER

İçindekiler

Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası, Büyük Taarruz ve
30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi.....243
A Turning Point In Turkish History, Great Offensive And
Battle Of Commander-In-Chief On August 30,1922
Mehmet Sedat ERKAN

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarının (5.- 8. Seviyeler)
Yazma Becerisi Kazanımlarını Karşılama Durumu 273
Turkısh And Turkısh Culture Textbooks (5-8th Levels)
Meet The Wrıtıng Skıll Outcomes
Cemalettin CANBOLATER / Prof. Dr. Nezir TEMUR

Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve
Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme.....303
An Evaluation on The Internal And
External Dynamics of The Transition To Multi-Party Life in Turkey
Murat KARATAŞ

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Problemli İnternet KullanımDavranışlarının
Öz-Yönetimli Öğrenme Becerileri Açısından İncelenmesi.....325
A View Of Primary School Teacher Candidates' Problematic
Internet Usage Behaviours In Terms Of Self-Directed Learnıng Skills
İlkay AŞKIN TEKKOL / Burcu KARABULUT COŞKUN

Türkiye'de Özel Yetenek Alanındaki Lisansüstü Eğitim
Tezlerinin İncelenmesi (2015-2020).....341
Investigation of Graduate Education Theses in the field
of Gifted and Talented in Turkey (2015-2020)
Fatma KARA / Prof. Dr. Hasret NUHOĞLU

Uzaktan Eğitim Sürecinde Eğitim Hakkının Kullanımı.....363
Use of the Right to Education in the Distance Education Process
İsmail ÖZALP

Osmanlı İskan Tarihinde Kayıp Köyler Meselesi:
Tokat Kazası Örneği (XVI.-XX. Yüzyıl) 387
The İssue Of Lost Villages İn The Ottoman Settlement History:
The Example Of The Tokat District (XVI.-XX. Centuries)
Yasin DÖNDER

Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Sözlü Tarih Araştırması.....399
An Oral History Research On The Teaching Profession
Esra EROL / Dr. Öğretim Üyesi Ümit POLAT

Sınıf Öğretmenlerinin Pandemi Döneminde Çevrimiçi Canlı Derslere
Yönelik Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi.....431
Examination Of Classroom Teachers' Motivation Levels
For Live Online Lessons During The Pandemic Period
Öğr. Mustafa Onur AYDOĞAN / Öğr. Halis Felek BİRSİN / Öğr. Tevfik Sezgin AKAN

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education And Society In The 21st Century
Cilt / Volume 11, Sayı / Issue 32, Summer/ Yaz 2022
Araştırma Makalesi / Research Article

Sayfa/Page : 303 - 323

Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on The Internal And External Dynamics of The Transition To Multi-Party Life in Turkey

Murat KARATAŞ*

Öz:

Batıdaki örneklerinden farklı olarak Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk modernleşmesi toplumsal hayattan bağımsız dinamiklerin etkisinde Jakoben (yukarıdan aşağıya) şekilde gelişti. Türk toplumu siyasi partilerle İkinci Meşrutiyet döneminde tanıştı. 1908-1913 döneminde yaşanan çok partili hayat 1913-1918 döneminde tek partili bir durum kazandı ve bu dönemin temel aktörü İttihat ve Terakki Partisi oldu. Mütareke dönemi çok partili hayatı tekrar başlatmakla birlikte Türk İstiklal Harbinin kazanılması yeni bir dönemi açtı. Türk İstiklal Harbinin yürütme merkezi olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mustafa Kemal Paşa tarafından 1923'ün Eylül'ünde Halk Fırkasına dönüştürüldü. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924 yılı sonunda doğal bir muhalefet hareketi olarak doğdu ancak yedi ay yaşayabildi. Bundan sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası 1930'un Ağustosu'nda güdümlü bir muhalefet hareketi olarak doğdu ancak o da üç ay yaşayabildi. Takip eden süreçte (1930-1945) ülkede tek parti dönemi yaşanırken dönemin temel siyasi aktörü Cumhuriyet Halk Partisi oldu. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi devleti kurma ve inkılâpları yapma gibi tarihi görevleri yerine getirdi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin çok partili hayata geçiş kararı iç ve dış olmak üzere iki temel faktörden

* Dr. Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Kayseri/Türkiye, murat.karatas@agu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1174-5828.

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş / Received : 04.01.2021 - Kabul / Accepted : 10.06.2022

etkilendi. İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidarların uyguladığı savaş ekonomisinin geniş halk kitlelerini iktidardan uzaklaştırması ayrıca savaş sonrası oluşacak yeni düzende sermaye gruplarının iktidarda söz sahibi olma isteği çok partili hayata geçişin iç faktörü oldu. Bununla birlikte çok partili hayata geçişte asıl faktör Türkiye'nin Sovyet tehditlerine karşı ABD ve Batı'ya yakınlaşma ihtiyacı hissetmesidir. Bu makale, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde iç ve dış dinamiklerini konu edinmekle birlikte asıl unsurun dış faktörler olduğunu ileri sürmektedir. Makalede, araştırma-inceleme eserlerden faydalanılarak Türkiye'nin çok partili hayata geçme kararında iç ve dış faktörler analiz edilecektir.

Anahtar sözcükler: Türk Demokrasisi, Çok Partili Hayata Geçiş, Türk Dış Politikası, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

Abstract:

Unlike its examples in the West, Turkish modernization from the Ottoman Empire to the Turkish Republic developed in a jacobin (top to bottom) manner under the influence of dynamics independent of social life. Turkish society met with political parties during the Second Constitutional Period. The multi-party life in the 1908-1913 period gained a single-party status in the 1913-1918 period and the main actor of this period was the Union and Progress Party. Although the armistice period re-started the multi-party life, the victory of the Turkish War of ındependence opened a new era. The Anatolian and Rumelian Defense of Rights Association, which was the executive center of The Turkish War of Independence, was transformed into the People's Party in September 1923 by Mustafa Kemal Pasha. The Progressive Republican Party was born as a natural opposition movement at the and of 1924, but survived for seven months. After that, the Free Republican Party was born as a guided opposition movement in August 1930, but it too survived for three months. ın the following period (1923-1945), while the country was experiencing a single-party period, the main political actor of the period was the Pepublican People's Party. During the period, the Republican People's Party fulfilled historical tasks such as establishing the state and making reforms. At the end of the Second World War, Turkey's decision to transition to a multi-party system was affected by two main factors, internal and external. The fact that the war economy implemented by the governments during the Second World War drove large masses of people away from power, and the desire of the capital groups to have a say in the power in the new post-war order was the internal factor of the tarnsition to multi-party life. However, the main factor in the transiton to a multi-party system was that Turkey felt the need to get closer to the USA and the West against the Soviet threats. While this article deals with the internal and external dynamics of Turkey's transition to a multi-party system, İt argues that the main factor is external factors. In the article, internal and external facrors in Turkey's decision to adopt a multi-party system will be analyzed by making use of research-analysis works.

Keywords: Turkish Democracy, Transition To Multi-Party System, Turkish Foreign Policy, United States of America, Union of Soviet Socialist Republics.

Giriş

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili hayata geçme kararı ülkenin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Tek parti dönemi (1923-1945) ülkede demokrasinin birçok yönüyle işletilmediği bir süreci ifade eder. Bu dönemde ülkeyi yönetenlerin modernleşmeyi öncelerken, toplumu eğitme ve tek-tipleştirme yolunda farklı eğilimleri ya da muhalefeti baskıladığı görülür. Bununla birlikte Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefiklerce kazanılmasının ardından eklemlenmek istediği Batı dünyasındaki demokrasi dalgasını görmezden gelme lüksü yoktu. Aynı zamanda savaş ekonomisinin de etkisiyle içeride oluşan gayri-memnun kitlelerin de bir şekilde dikkate alınması kaçınılmazdı. Genel kamuoyunda yükselen memnuniyetsizliğe ek olarak otoriter/totaliter yönetimleri çağrıştıran uygulamalara karşı dışarıdan yükselen/yükselmesi muhtemel tepkilerin baskısı uzun süre kaçınılan demokratikleşme konusunda ciddi adım atmayı bir anlamda zorunlu kıldı. Bu noktadan itibaren Cumhurbaşkanı İnönü'nün önünde tek seçenek bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan liberal demokratik bloğa dâhil olmak. Bu, bir yönüyle Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan itibaren başlatılan ve Cumhuriyet döneminde zirve noktasına ulaşan batılılaşmanın bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdit karşısında yalnızlaşma korkusuna dayalı güvenlik arayışının zorunlu bir sonucuydu. Sonuçta iç ve dış dinamiklerin etkilediği bu süreç Türkiye'nin demokratik blokta yer alışında katalizör işlevi gördü.

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı sonuyla birlikte Türkiye'de çok partili hayata geçme kararına etki eden iç ve dış faktörler analiz edilmeye çalışıldı. Bu noktada, söz konusu süreçte iç ve dış faktörler etkili olmakla birlikte dış faktörlerin daha baskın olduğu tezi savunuldu. İç faktör olarak Tek Parti yönetimini oluşturan asker-sivil bürokrasi, toprak ve sermaye sahibi koalisyonunun, İkinci Dünya Savaşı yıllarında iktidarların izlediği ekonomi politikaları nedeniyle parçalanması, toplumda tek parti yönetimine ve uygulamalarına karşı oluşan hoşnutsuzluk vb. nedenler söylenebilir. Dış faktör olarak Savaş'tan demokrasi yanlısı bloğun zaferle çıkması, Türkiye'nin çağdaş medeniyet seviyesine çıkma ideali, ABD'den askeri ve ekonomik yardım sağlanma, Sovyetlerin talepleri gibi nedenlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

1.Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çok Partili Hayat Arayışları

Türk modernleşmesi en yoğun dönemini 19. Yüzyılda yaşadı. Bu dönemde ortaya çıkan Senet-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Kanun-ı Esasi gibi gelişmeler padişahın bazı yetkilerinin sınırlandırılması amacı taşıdı. Bununla birlikte söz konusu gelişmeler batıdaki örneklerinden farklı olarak aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya şeklinde bir gelişme seyri taşıdı. Başka bir deyişle Türk modernleşmesinin Batı modernleşmesinden ayrılan temel farkı halkın istek ve zorlamasıyla değil küçük bir asker-sivil bürokrat kitlenin çabasıyla olmasıdır. Bu durum yaklaşık bir yüzyıl sonra çok partili hayata geçiş kararında da kendisini aynı şekilde ortaya koydu. Bu nedenle çok partili hayata geçiş kararı, demokratikleşme niteliği taşımadı. Zira demokratikleşme, bir toplumda siyasal ve toplumsal karar alışların/kurumların demokratik geleneklere göre yerleşmesini belirtmektedir. Diğer taraftan çok partili hayata geçiş kararı ülkede demokratikleşme sürecinin dönüm noktalarından biri olma özelliği de taşır.

Osmanlı toplumunda siyasi partilerin kurulmasına dönük çalışmalar ilk olarak 19. Yüzyılın son çeyreğinde cemiyetler (Fedailer Cemiyeti, Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti vb.) şeklinde görülmüş, yönetim baskısı/takibi söz konusu olduğunda faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir. İkinci Meşrutiyet dönemi siyasi partilerin kurulduğu ve partiler arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı dönem oldu. Söz konusu dönemin temel aktörü İttihat ve Terakki Partisi olurken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise onun karşısında muhalefetin sözcüsü oldu (Tökin 1965: 6-7). Osmanlı toplumunda ilk seçimler her ne kadar Birinci Meşrutiyet döneminde yapılmış olsa da demokrasinin gereklerine göre yapılan ilk seçimler İkinci Meşrutiyet döneminde yapıldı. Bu seçimler; 1908, 1912, 1914 ve 1919 tarihlerinde gerçekleşti. Söz konusu seçimlerin ilkinde temel aktörler İttihat ve Terakki Partisi ile Ahrar Fırkası oldu (Kaan 2008: 76-79). Türk demokrasi tarihinde sopalı/dayaklı seçimler olarak nitelenen 1912 seçimleri İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasında geçti. İttihat ve Terakki Partisi iktidar olmanın da verdiği avantajla seçimlerden zaferle çıksa da onun zora dayalı yönetim anlayışı Halaskar Zabitan Grubunun kısa sürede meclisi feshini getirdi. Bâb-ı Ali Baskını (1913) ile iktidarı yeniden ve tamamen ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi, 1914 seçimlerine tek parti olarak girdi. Bundan sonraki süreçte ülkeyi 1914-1918 yılları arasında tek parti olarak yönetti (Olgun 2011: 7-8) . Osmanlı Devleti'ni fiilen bitiren Mondros Ateşkes Antlaşması (1918) ile İttihat ve Terakki Partisi'nin lider kadrosu ülke dışına çıkarken parti Teceddüt Fırkası adını aldı. Mütareke dönemi diye de anılan bu yeni dönemde farklı söylemlere sahip siyasi partiler ortaya çıktı. Söz konusu partilerin ortak özelliği İstanbul hükümeti yanlısı bir politika geliştirmeleri oldu (Tunaya 2004: 33).

Misak-ı Milli isimli tarihi belgeyi kabul edecek Son Osmanlı Mebusan Meclisini belirleyen seçimler 1919'un Aralık ayında yapıldı. Seçimlere Osmanlı Hükümeti ve Temsil Heyeti arasında yapılan Amasya Görüşmelerinde karar verildi. Hürriyet ve İtilaf Partisi ile birlikte Ermeni ve Rumların da boykot ettiği seçimleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri düşüncesindeki adaylar kazandı. Söz konusu meclis İtilaf Devletlerinin İstanbul'u resmen işgali (1920) üzerine çalışmalarına ara verirken, Padişah Vahdettin'in 11 Nisan 1920'de meclisi kapatmasıyla da bir dönem kapandı (Güneş 1997: 49). Uyar'a göre İkinci Meşrutiyet döneminin parti kavgaları, sokak terörü, sopalı seçimler vb. gelişmeler İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında büyük bir nefret yarattı. Bu nefret Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Türk İstiklal Harbini İttihatçı bir hareket olarak görmesine ve desteklememesine neden oldu. Bu durum Uyar'ında ifade ettiği gibi Tek Parti dönemi boyunca Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Meşrutiyet dönemindeki parti kavgalarını "yıkıcı" olarak tanımlamasına ve bunun propagandasını yaparak, kendi tek parti iktidarını pekiştirmesine hizmet etti (Uyar 2012: 24).

Anadolu'nun işgal tehlikesine karşı birbirinden bağımsız ortaya çıkan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla tek çatı altında toplandı. Bundan sonra Türk İstiklal Harbinin yürütme merkezi olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, birinci mecliste Halk, Islahat, İstiklal, İttihatçı, Tesanüt gibi farklı görüşlere sahip grupların karşısında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak yer aldı. Lozan görüşmelerinin devam ettiği süreçte Ankara'da gazetelere verdiği demeçte Gazi Mustafa Kemal Paşa, barışın sağlanmasıyla halkçılığa dayanan ve "Halk Fırkası" adını taşıyan bir parti

kurulacağını açıklamış, partinin kurulduğu iki temel ilkenin tam bağımsızlık ve koşulsuz ulusal egemenlik olduğunu belirterek, tüm ülkenin kurucu parti tarafından temsil edileceğini ilan etti. (Yalçın 2006: 285). Sonunda 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde kuruldu ve süreçte önce Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını aldı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yola çıkan parti, devlet ve toplum hayatını dönüştürmeyi amaçlayan otoriter/radikal reformların aracı olma işlevi gördü. "Halka rağmen halk için" düsturuyla pratiğe dökülen Cumhuriyet'in ilanı, Eğitim-Öğretimin birleştirilmesi, Halifeliğin kaldırılması gibi reformlar ve ekonominin farklı nedenlerle toplumsal refahı artıracak düzeye çıkarılamaması 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adıyla bir muhalefet partisini ortaya çıkardı. TCF kurucularının halkta karşılığı olan isimler olması, kısa zamanda toplumsal tabanda yerleşmeye başlaması, meclis faaliyetlerine aktif katılımıyla geçici heveslerin değil aksine kalıcı bir parti imajı oluşturması, programında dini inanç ve düşüncelere saygılı olunduğunun belirtilmesi vb. sebepler CHF yönetimini rahatsız etti. Sonunda parti Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilerek 5 Haziran 1925 tarihinde İstiklal Mahkemesi tarafından kapatıldı (Yeşil 2002: 431-435).

TCF, Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatıldıktan sonra 1930'a kadar inkılâp hareketlerine hız verildi. Ancak 1927 - 1928 yıllarının içeride kurak geçmesi, dışarıda ABD merkezli 1929 Dünya Ekonomik Buhranının yaşanması ülkenin ekonomik göstergelerini olumsuz etkiledi. Bunlara ek olarak radikal inkılâp hareketlerinin halkta oluşturduğu rahatsızlık ve CHP'nin merkez ve taşra örgütünün kapalı bir durum alması dönemde Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı güdümlü bir muhalefet partisi arayışına itti (Emrence 2006: 25-33). Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) bu şartların bir sonucu olarak 12 Ağustos 1930'da Fethi Bey (Okyar) tarafından kuruldu. Ancak partinin kısa sürede halktan yoğun ilgi görmesi ve taşra örgütlerinin kendiliğinden kurulması, CHP'yi denetlemesi istenen muhalefet yöneticilerinin iktidar hırsına kapılması, İzmir mitinginde yaşanan olaylar vb. nedenler 17 Kasım 1930'da partinin kendisini feshini doğurdu (Okyar 1980: 537).

Bu şekilde muhalefet partisinin kendini feshi ülkede 1945'in ikinci yarısına kadar CHP'nin, tek siyasal aktör olarak yoluna devam etmesi sonucunu ortaya çıkardı. Bu dönemde CHP Batı'daki totaliter rejimlerden etkilenerek, kendisini devlet ve milletle özdeşleştirip, ülkedeki kontrolü tekeline aldı. Bu doğrultuda 1931 kurultayında partinin altı ana prensibi tespit edilirken (Turan 2000: 40), 1935 kurultayında İçişleri Bakanının aynı zamanda Parti Genel Sekreteri olması, illerdeki valilerin il parti başkanı olması, Genel Müfettişlerin parti faaliyet ve örgütünün de denetçisi olması kararlaştırıldı (Kabasakal 1991: 128-132).

Diğer taraftan 10 Kasım 1938 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ülkede İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu yeni bir dönemi başlattı. Mecliste 11 Kasım 1938 tarihinde yapılan seçimde cumhurbaşkanı seçilen İnönü, 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP Olağanüstü Büyük Kurultay'ında "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" sıfatlarını aldı (Kili 1976: 85-86). Milli Şef dönemi diye de anılan bu dönemde parti devlet özdeşliği anlayışı daha da belirginleşti. Bu dönem bir tarafta

devletin vatandaşa karşı otoriter yaklaşımının diğer tarafta da İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı ekonomik zorlukların geniş halk kitlelerini devletten uzaklaştırdığı dönem olma özelliği taşıdı.

2. Çok Partili Hayata Geçiş Kararının Sebepleri

Türk toplumunun hayatında önemli bir dönüm noktası olan çok partili hayata geçiş kararı ile ilgili farklı bakış açıları mevcuttur. Bu bakış açılarını genel olarak iç ve dış sebepler olarak iki faktörle açıklamak mümkündür. İç sebep olarak İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı ekonomik zorluklarla mücadele etme yolunda iktidarın uyguladığı yeni vergilerin toplumun farklı kesimler üzerinde yaratığı tedirginlik gösterilir. Dış sebepler ise kendi içinde iki faktörlüdür. Bunlardan ilki savaşın demokrasi ile yönetilen dünya tarafından kazanılması ve bu dünyanın savaş sonrası oluşturulacak düzende yer almak isteyen Türkiye'ye çok partili hayatı koşul olarak göstermesidir[1]. İkincisi ve daha baskını ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye dönük toprak talebi şeklinde kendini gösteren güvenlik tehdidi dir.

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Kararında İç Faktörler

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na filen girmedi. Ancak savaş süresince genel seferberlik ve savaş ekonomisi uyguladı. Savaşa katılmayan Türkiye'de hükümet, savaşa katılan ülkelerde dahi görülmeyen istifçilik, pahalılık, vurgunculuk vb. sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Yüksek enflasyon da devlet memurlarının alım gücünü zayıflattı ve bu durum bürokraside de gerginliklere yol açtı (Yılmaz 2008: 72). Söz konusu dönemde emeği ile geçinen kesimler savaşın ortaya çıkardığı uygulamaların bütün ağırlığını sırtlamalarına karşılık, büyük toprak sahipleri ve ticaretle uğraşanlar vurgun amacı taşıyan kazançlarla hızla zenginleşti. Bu durumun toplumsal yapıya tehlike oluşturmaya başladığını hissettiğinde hükümet söz konusu kesimlerin kazançlarını vergilendirmek amacıyla, yeni vergileri hayata geçirdi. Bu doğrultuda hükümet tarafından Milli Koruma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi gibi yeni vergiler uygulamaya sokuldu (Boratav 1988: 63). Bununla birlikte söz konusu vergiler bütçe açığını kapatmak ve bozulan gelir dağılımını yeniden oluşturmak için yapıldı, ancak gerçekte farklı sonuçları oldu. Krizin hafifletmekten bahsetmiyorum bile, siyasi iktidarın meşruiyetini ciddi şekilde baltaladı ve hegemonya ve temsil krizini derinleştirdi.

Tek Parti dönemi boyunca ortaya çıkarılmaya çalışılan modern devletin, bir niteliği de merkezi devletin kırsal kesim üzerindeki jandarma ve vergi tahsildarları aracılığıyla uyguladığı etkin denetim oldu. Söz konusu denetimin idareye karşı en önemli sonucu yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açması oldu. Ülkede tek parti döneminin sonlanmasında ve buna ek olarak çok partili hayata geçilmesinde, idarenin yaşadığı hegemonya ve temsil krizinin ciddi düzeyde olduğu söylenebilir. Bu noktada, iç dinamikler

1 Huntington, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bu süreci 2. Demokratikleşme Dalgası olarak ifade eder. Ona göre 1943-1962 yıllarını kapsayan bu süreçte içinde Türkiye ve Yunanistan'ın da olduğu 36 ülkede demokrasiye geçiş gerçekleşmiştir. Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 129.

bağlamında, demokrasiye geçiş sürecinde, iktidar bloku içindeki çatışmaların derinleşmesinin ayrıca iktidar bloğunun dağılmasının yattığı görülmektedir (Kahraman 2012: 161).

Türkiye'de çok partili hayata geçişi sağlayan gelişmelerden bir diğeri de asker-sivil bürokrat seçkinlerle zengin toprak sahipleri arasındaki iş birliğinin etkisini yitirmesidir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra izlenen ekonomi politikaları ile gelişen özel sektör artık devleti bir ayak bağı olarak görmekte ve iktidarda söz sahibi olmak istemekteydi. Buna karşın CHP içinde Recep Peker'in başını çektiği bir grup devletçilik politikasının daha katı bir şekilde uygulanmasını dillendiriyordu. Savaş boyunca uygulanan katı ekonomi politikalarının geniş halk kitleleri üzerindeki yıkıcı etkilerinin tek parti yönetimine karşı oluşacak muhalefetin şansını artırması da çok partili hayata geçişi etkileyen bir başka iç etken idi.

1944 yılı itibariyle Savaşın Almanların aleyhine dönmesi Türkiye'de savaş döneminde çekilen sıkıntılara karşı eleştirilerin basında yer almaya başlamasına neden oldu. Bu eleştiriler genel olarak ekonomik durumla ilgili olurken, bazen de dış politika üzerine oldu. Bütün bu faktörlerin etkisiyle Türkiye'nin iç siyasetinin gelişimi 1945'ten bu yana önemli ölçüde hızlandı. San Francisco Konferansı öncesinde, 1944 sonbaharında kapanan ve hükümete karşı muhalefetleri ile tanınan Tan, Tasvir-i Efkâr ve Vatan gibi gazetelere yeniden yayınlanmaları için izin verildi (Kara-İncioğlu 2000: 209). Basına karşı daha liberal bir tutumu yansıtan bu iznin hemen konferans öncesinde verilmesi dikkat çekiciydi.

2.2. Çok Partili Hayata Geçişte Dış Faktörler

Kanaatimizce Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde dış faktörler iç faktörlerden daha belirleyici oldu. Atatürk döneminde 'muasır medeniyet seviyesine çıkmak' şeklinde ifade edilen bir reform sürecini başlatan devlet aklının savaş sonrasında ortaya çıkan siyasal gelişmelere duyarsız kalması beklenemezdi. Bununla birlikte savaş sonrasında;

- Otoriter ya da Totaliter rejimlerle yönetilen devletlerin savaştan yenik çıkmaları ve bu anlamda söz konusu rejimlerin değer yitirmesi,
- Demokrasiyle yönetilen devletlerin savaştan galip çıkması ve bu anlamda ABD'nin savaş sonrası dönemde dünyaya demokrasiyi taşıma görevi üstlenmesi,
- Savaş sonrası dönemde SSCB'nin bölgede izlediği yayılmacı siyaset ve bu doğrultuda Türkiye'ye dönük toprak ve askeri üs talep etmesi bunun sonucu olarak da ülkeyi yönetenlerin batı güvenlik şemsiyesine yönelmesi,
- SSCB tehlikesine karşı Türkiye'nin batıdan özellikle de ABD'den askeri ve ekonomik yardım alma çabası,
- Dönemdeki Türk siyaset yapıcılarının ülkenin Birleşmiş Milletlere (BM) kurucu üye olarak katılma yönünde gösterdikleri iradenin daha baskın olduğu görülmektedir.

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin Etkin Tarafsızlık Politikası

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırmasıyla başladı. İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül'de Almanya'ya karşı harekâta geçmesiyle kısa zamanda savaş geniş bir coğrafyaya yayıldı. Türkiye İkinci Dünya Savaşı süresince jeopolitik ve stratejik önemi sebebiyle savaşan devletler tarafından, kendi yanlarında savaşa girmesi için yoğun baskı ile yüz yüze geldi. Ancak, Cumhurbaşkanı İnönü, ülkenin hem toprak bütünlüğünü korumak hem de bağımsızlığından taviz vermemek noktasında bünyesinde ihtiyatlı, pasif ve yalnızlaşma niteliklerini de barındıran aktif tarafsızlık politikasını hayata geçirdi. Bu politikanın esası savaşa dâhil olmamak adına savaşan ülkelerle ittifaklara giderek ülkeleri birbirlerine karşı dengelemeye dayanıyordu. Bununla birlikte söz konusu ilke Türkiye'nin savaş sürecinde birbiriyle çelişen ittifaklar ve pazarlıklara dâhil olmasına neden olduğu gibi, içinde yer aldığı ittifakların gerektirdiği davranışları da yerine getirmemesine neden oldu (Balcı 2017: 75). İnönü'nün savaşa girmede gösterdiği isteksizliğin altında yatan temel sebep, Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz şartlarını yaşamış olması idi.

Diğer taraftan İngiltere, Kahire ve Adana görüşmeleri ile Cumhurbaşkanı İnönü nezdinde Türkiye'nin savaşa katılması için yoğun çaba harcadı. Ancak söz konusu süreçte Türkiye, hem İngiltere hem de Almanya ile ilişkileri dengede tutmaya çalıştı. Bu denge hali İngiltere ve Fransa ile imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması (1939) olurken Almanya ile de Saldırmazlık Paktı (1941) imzalanması şeklinde oldu (Gerger 2012: 40-419. Türkiye savaş içinde Almanya ile temel konusu krom olan ticari ilişkilerini de devam ettirdi. Bu durum ilk olarak İngiltere ve ABD'nin tepkisine savaşın sonuna doğru da söz konusu devletlerin Türkiye'ye nota vermesine sebep oldu. Türkiye notanın sonucunda ilk olarak Almanya'ya krom satışını durdurdu. Ardından da boğazlardan geçen Alman gemilerine sıkı denetim uygulamasına girişti. Bunlara ek olarak İngiltere ve ABD, Türkiye'den Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkisini kesmesini istedi. Bu istek CHP meclis grubunda ele alındıktan sonra Türkiye, 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile 6 Ocak 1945 tarihinde ise Japonya ile diplomatik ve ekonomik ilişkisini kesti (Özdemir 2017: 489-503). Bu durum dönemin şartları içinde irdelendiğinde, Mihver devletlerin savaşı kaybedeceğinin ortaya çıkması karşısında Türkiye'nin pragmatist bir yaklaşımla durum değerlendirmesi yaptığı söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşının bitişiyle birlikte, milletlerarası atmosferde liberal demokrasilerin yükselen değer olması, Birleşmiş Milletler (BM) Anayasasının demokratik hayatı öncelemesi vb. etmenler Türkiye'de çok partili hayata geçişi hızlandırdı. Türkiye için bütün bu gelişmeleri savaş sonrası oluşan yenidünya düzenine uyum sağlama çabası olarak görmek mümkündür.

2.2.2. İkinci Dünya Savaşı'nı Demokrasi Yanlısı Cephenin Kazanması ve Birleşmiş Milletlere Üyelik Süreci

Milyonlarca insanın ölümüne sebep olan ve altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı 8 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın koşulsuz olarak savaştan çekilmesiyle son buldu. Savaş bitmişti ancak savaş sonrasının planlanması gerekliydi. Bu amaçla savaşın galibi olan ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği önce Yalta Konferansı ardından da Postdam Konferansı ile savaş sonrası düzen konusunu ele alırken, ayrıca Avrupa ülkelerinde demokratik rejimlerin kurulmasını prensip olarak kabul ettiler (Yetkin 1983: 226).

Yalta Konferansı öncesinde İngiltere ve Rusya Moskova'da yaptıkları görüşmede savaş sonrası nüfuz bölgeleri üzerinde anlaştı. Buna göre Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Yugoslavya Sovyetler Birliğinin nüfuz bölgesi olurken Akdeniz İngiliz nüfuz bölgesi oluyor ayrıca Türkiye ve Yunanistan İngiliz nüfuz bölgesi olarak düşünülüyordu. Bununla birlikte Yalta Konferansında (4-11 Şubat 1945) Türkiye'nin durumu ABD'nin isteği üzerine yeniden ele alındı. Bunda boğazlar meselesi ve San Francisco Konferansına çağrılacak devletlerin kimler olacağı konusu etkili oldu (Ekinci 1997: 251-252). Sovyetler Birliği ise savaş sonrası Boğazlar rejiminin yeniden gözden geçirilmesini beklediğini ABD ve İngiltere'ye iletti. Ayrıca Konferans sonunda ilgili devletler tarafından Avrupa'da demokratik yönetimlerin oluşturulacağını ifade eden "Kurtarılmış Avrupa Demeci" (Sander 1984: 431-432) kamuoyuna duyuruldu.

Yalta Konferansı sonuçlandıktan sonra İngiltere Büyükelçisi 20 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'ye, San Francisco Konferansına katılabilmesi ve kurulması planlanan Birleşmiş Milletlere ortak üye olarak girebilmesi için 1 Mart 1945'ten önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektirdiğini bildirdi. Bunun üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde her iki ülkeye savaş ilan ederken, Türkiye, müttefik devletler tarafından 5 Mart 1945 tarihinde San Francisco Konferansına resmen davet edildi (Arcayürek 2010: 267). Karşılıklı bu adımların atılması sonrasında San Francisco Konferansı'na giden Türk heyetinde yer alan Feridun Erkin'in ifadesine göre, Cumhurbaşkanı İnönü, Amerikalıların sorması halinde, en kısa zamanda demokrasiye geçileceğini söylemeleri talimatını vermişti (Albayrak 2004: 37). Türkiye, Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulması için toplanan San Francisco Konferansına katılan 45 ülkeden biri olurken, konferansta kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşması, 15 Ağustos 1945 tarihinde TBMM tarafından imza edildi ve uygulamaya girdi (Gologlu 2017: 425-426).

Birleşmiş Milletler Antlaşmasını onaylayan İnönü yönetimi, ülkede çok partili hayata geçmeyi kabul etiğini gösterdi. Kısa süre sonra kurulacak muhalefet partisinin öncülerinden olan Adnan Menderes, TBMM'de yaptığı konuşmada *"… Birleşmiş Milletler Sözleşmesini kabul eden ülkelerin demokrasi prensiplerine uygun olarak vatandaşlarının özgürlüklerinin ve siyasi haklarının saklı tutulmasını taahhüt ettiklerini kabul etmişlerdir…"* (Akandere 1998: 343-344) diyerek çok partili hayata geçişin zorunluluk olduğunu vurguluyordu.

Sonuç olarak söylemek gerekirse milletlerarası ilişkilerde beliren yeni güç dengesinin Türkiye'nin sadece dış politikasını değil, aynı zamanda iç politikasını da yakından etkilediğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle Türkiye'de çok partili hayata geçiş kararının ülkeyi yönetenler tarafından, savaş sonrası oluşacak yenidünya düzeninde yer alabilmek için bir zorunluluk olarak görüldüğü söylenebilir.

2.2.3. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Toprak ve Üs Talebi

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçiş sürecine etki eden faktörlerden biri de Sovyet yönetiminin toprak ve üs talebi ayrıca buna bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik kaygısı oldu. Bu kaygı 1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinde, yani Batılı demokrasi biçiminin seçilmesinde etkili olurken aynı zamanda Türkiye'nin güvenliğini Sovyet karşıtı blokta aramasına da sebep oldu (Timur 2020: 55). Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin bölgede güçlü bir devlet haline gelmesi, Türkiye'yi yönetenler nezdinde Sovyet endişesinin artması ayrıca Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs talebi, ülkede rejimin dönüşmesinde etkili olan bir dış faktör olarak karşımıza çıkar.

Türk İstiklal Harbi yıllarında başlayan ve Atatürk'ün sağlığında özen gösterilen Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler Türk dış politikasının temel konularından biri oldu. Ancak İkinci Dünya Savaş'ında Türkiye'nin izlediği etkin tarafsızlık politikası Sovyetler nezdinde ilişkilere şüpheli bir durum kazandırdı. Bunun sonucu olarak Sovyet yönetimi 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını feshettiğini ve yenilenmesi için bazı değişiklikler yapılması gerektiğini Türkiye'ye Mart-Haziran 1945'te bildirdi[2]. Bu değişiklikler, 1878 - 1918 yılları arasında Ruslara ait olan Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin (Kars, Ardahan ve Artvin) Sovyetler Birliği'ne iadesi yoluyla iki ülke arasındaki sınırın düzeltilmesi ayrıca boğazlar bölgesinde (Çanakkale ve İstanbul) Karadeniz'in korunması için müşterek bir Türk-Rus savunma gücünün kurulmasını öngörüyordu (Aydemir 2000: 283).

Sovyet yönetiminin savaş sonrası dönemde Türkiye'ye iki kez nota vererek, toprak ve üs talebinde bulunması, ülkeyi yönetenlerin güvenlik kaygısıyla ABD'ye yanaşmasını hızlandırdı. Bu durum, dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin genel olarak Batı bloğunun özel olarak ABD'nin desteğini almadan kendisini savunamayacağı düşüncesini ortaya çıkardı. Bu düşünce ilerleyen süreçte askeri ve ekonomik yardım sağlama adına Türkiye'de tek yönlü Amerikancı bir politikanın oluşmasına sebep oldu.

2.2.4. ABD ile Ekonomik İlişkiler: Truman Doktrini ve Marshall Yardımı

Yukarıda da ifade edildiği gibi Sovyetlerin Türkiye'ye dönük saldırgan söylemleri dönemde Türk devlet aklını ABD'ye yakınlaştırdı. Truman Doktrini (1947) ve Marshall Yardımı (1948) söz konusu yakınlaşmanın adımları oldu. Bahsi geçen gelişmeler Sovyetler Birliği'nin genişlemeci politikalarına karşı bir adım olma özelliği taşırken, ABD savaşın yıkımını yaşamış ve henüz Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmemiş ülkelere askeri ve ekonomik destek vererek, bu ülkelerin yeniden toparlanmasını amaçladı. Bu amacın gerçekleşmemesi durumunda bu ülkelerde de komünizmin yayılacağı ayrıca liberal demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısının azalacağı kaygısını taşıdı.

2 Türk - Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması iki ülke arasında 17 Aralık 1925'te Paris'te imzalanmıştı. Bu antlaşma süreçte üç kez uzatılmıştı. Bunlardan ilki 17 Aralık 1929'da Ankara'da, ikincisi 30 Ekim 1931'de Ankara'da, üçüncüsü 7 Kasım 19352te yine Ankara'da teati edilen protokollerle uzatılmıştı. Son uzatma on yıl içindi. Şayet on yılın sonundan altı ay öncesine, yani 7 Mayıs 1945'e kadar taraflardan biri sesini çıkarmazsa antlaşma kendiliğinden iki yıl daha yürürlükte kalacaktı. Metin Toker, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s. 5.

Truman Doktrini gereğince ABD, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı Türkiye'ye 100 milyon Yunanistan'a 300 milyon olmak üzere toplamda 400 milyon dolarlık bir askeri yardım öngördü. 12 Temmuz 1947 tarihinde imza edilen anlaşma doğrultusunda Türkiye 1947 – 1949 yılları arasında ABD'den öngörüldüğü gibi askeri yardım aldı. Ancak doktrin ileriye dönük iki önemli sorun ortaya çıkardı. Birincisi, askeri yardımların modasının geçmiş olması ayrıca bu yardımların bakım ve yedek parça giderlerinin ülke bütçesinden karşılanması zorunluluğu idi. İkincisi ise ABD tarafından verilen askeri yardımların mülkiyetinin Türkiye'ye değil ABD'ye ait olması ayrıca ABD'nin onayı olmadan Türkiye tarafından kullanılmasının mümkün olmaması idi (Sediroğlu 2021: 26). Dönemin şartlarında düşünüldüğünde, Türkiye'nin girmediği İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini ekonomisi üzerinde yaşadığını ve bu etkileri ortadan kaldırmak amacı güttüğü ayrıca ABD yardımlarını ordunun modernleşmesi noktasında araç olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşında yıkımı yaşayan Avrupa'nın iktisadi olarak ayağa kaldırılması gerekliydi. Bu amaçla ABD, Truman Doktrinine ek olarak Marshal Yardım Planını uygulamaya koydu. Bu plan savaşın yıktığı Avrupa'nın toparlanmasını sağlamak, ABD'nin ihracat pazarlarını korumak, komünizmin kullanabileceği yoksulluğu ortadan kaldırmak amaçları taşıyordu (Başbuğ 2019: 246). Bununla birlikte serbest piyasa ekonomisi ve liberal politikaların benimsenmesi ABD'nin ön şartıydı. Türkiye'nin bu yardımdan yararlanma talebi ilk olarak ABD yönetimi tarafından savaşta yıkıma uğramadığı gerekçesi ile reddedildi. Ancak ilerleyen süreçte Türkiye'nin ABD tarafından tasarlanan uluslararası örgütlere üye olması ayrıca tarımı önceleyen kalkınma planının benimsenmesi, karayolları sistemine ağırlık verilmesi ve krom çıkarımına önem verilmesi şartlarının gölgesinde Türkiye-ABD Ekonomik İşbirliği Anlaşması (4 Temmuz 1948) imzalandı ve Marshall Yardımları başladı. Türkiye, 1948-1952 yılları arasında yaklaşık 350 milyon dolarlık ABD yardımı aldı (Orkunt 1978: 142-151).

Bu noktada şunu söylemek gerekir ki, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'nin Türk kamuoyundaki imajı olumlu seyretti. ABD mallarını kullanmak süreçte bireylere toplum içinde ayrıcalıklı bir nitelik kazandırdı. Öyle ki bu durum dönemdeki günlük gazete ve dergilere yansıdı. Türk siyaseti de bu durumdan nasibini alırken Amerikan düşünce sistemi ve esasları Türk siyasetçisinin davranış ve konuşmasına da yansıdı. Bununla birlikte ilerleyen süreçte özellikle de Marshall Yardımının Atatürk'ün iç ve dış politikada belirlediği tam bağımsızlık anlayışından ödünler verilmesine sebep olduğunu söylemek mümkündür (Torun 2006: 222).

3. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci

CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayında (1939) yapılan tüzük değişikliğiyle partiden bağımsız hareket edecek olan "Müstakil Grup" adlı bir grup kuruldu. Prensip itibariyle bu grubun amacı, hükümet ve parti çalışmalarını denetlemekti. 21 CHP Milletvekilinden oluşan grubun başkanı İsmet İnönü idi. Ayrıca grubun başkanvekili de bizzat İnönü tarafından atanıyordu. Üç kişilik idare heyeti de olan grup üyeleri parti grubu toplantılarına katılacak ancak konuşma ve oy hakkı olmayacaktı. Bu nedenle bağımsız olması düşünülen grup bağımsız olamadı ve kendisinden beklenen görevi yerine getiremedi (Koçak 2010: 72-82).

CHP içinde parti içi muhalefetin ortaya çıkmasına hizmet edecek Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı 1 Ocak 1945 tarihinde meclise sunuldu. Tasarı uzun ve sert tartışmalar sonucunda 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edildi. Bu arada Adan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 29 Mayıs 1945 tarihinde bütçeye hayır oyu kullanıldı. Sonrasında ise bu isimler tarafından CHP meclis grubuna dörtlü takrir adıyla anılacak bir önerge verildi. Önerge sahipleri, savaş nedeniyle günlük hayata konulmuş olan kısıtlamaların kaldırılmasını, Anayasa'nın tanıdığı çoğulcu demokratik özgürlüklerin sağlanmasını ve TBMM'nin yürütme üzerindeki anayasal haklarını kullanmasını talep ediyorlardı. Önerge CHP meclis grubu tarafından 12 Haziran 1945 tarihinde grubun yetkisi dışında olduğu ifade edilerek reddedildi (Erdoğan 2016: 212).

Bununla birlikte önerge, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından CHP içinden çıkacak bir muhalefet partisi için kullanıldı. Bu dönemde önerge sahipleri muhalif bir parti kurma amacı taşımadan, partideki ve meclisteki hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Ancak aynı zamanda CHP lideri de olan İnönü, *"Bunu parti içinde yapmasınlar, ayrı bir parti olarak mücadele etsinler"* (Toker 1990: 67) diyerek çok partili sisteme geçme zamanının geldiğini işaret ediyor ayrıca muhalefet partisinin Celal Bayar liderliğinde kurulması düşüncesini çevresine dayatıyordu.

Önergenin reddi üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Tan ve Vatan gazetelerinde yazdıkları yazılarla CHP'yi eleştirmeye başladı. Bu gelişme parti yöneticileri tarafından parti disiplinini bozmak şeklinde değerlendirildi ve parti divanının söz konusu isimleri partiden ihracı ile sonlandı. Dörtlü Takrire imza koyanlardan Refik Koraltan bu durumu basın yoluyla parti tüzüğüne aykırı olarak değerlendirdiğinde sonuç onun içinde aynı oldu. Bütün bu gelişmeleri protesto eden Celal Bayar ise kısa süre sonra CHP'den istifa etti (Karataş 2021: 41-42).

Cumhurbaşkanı İnönü 19 Mayıs 1945 kutlamaları sırasında kamuoyuna, Cumhuriyetle birlikte kurulan halk hükümetinin ilerlemeye devam edeceğini, savaş kaygılarının ortadan kalktığı zamanlarda demokrasi ilkelerinin ülkenin siyasi ve entelektüel yaşamına hâkim olacağını ilan etti (Sıvış 2019: 249). Bu açıklamadan kısa süre sonra işadamı Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla bir muhalefet partisi kuruldu (Dervişoğlu 2019: 150). Bununla birlikte 1 Kasım 1945'te meclis açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı İnönü, Türk siyasi sisteminin eksiğinin bir muhalefet partisi olduğunu söyleyerek söz konusu yeni partiyi yok sayıyordu. İnönü, ayrıca Celal Bayar ve çevresini muhalefet partisi kurmaya davet etti. Sonunda Bayar liderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) adıyla muhalefet partisinin kurulmasıyla süreç tamamlandı. Burada Cumhurbaşkanı İnönü'nün yeni muhalefet partisini CHP içinden ve Bayar liderliğinde çıkarma ısrarı dikkat çekici olduğunu söylemek gerekir. Kanaatimizce İnönü'nün bu ısrarında her ne kadar birbirinin muhalifi olsalar da Bayar'ın devletin kuruluş prensiplerine olan sadâkati ve ayrıca tek parti kadroları içinden gelmesi, Atatürk'ün son başbakanı olması gibi sebepler onun muhalefet lideri olarak tercih edilmesine neden oldu. Aynı şekilde İnönü'nün bu yaklaşımı dönemde CHP kadroları ve basın tarafından da paylaşıldığı gibi parti kurulduğunda da toplumun farklı kesimlerinin DP'ye yönelmesinde etkili oldu.

DP'nin kurulması ve kısa sürede toplumun farklı kesimlerinden yoğun ilgi görmesi CHP'yi önceki dönemin radikalliğini terk ederek liberal politikalar geliştirmeye yöneltti. Bu doğrultuda ilk gelişmeler 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kongresi'nde alınan kararlar oldu. Buna göre kongre; Müstakil grubun kaldırılması, Parti başkanının değişmezliğinin kaldırılarak, şef yerine genel başkanın kullanılması, Sınıf esasına dayalı cemiyet, dernek ve siyasi parti kurulmasına izin verilmesi, Tek dereceli seçim sitemine geçilmesi (Bila 1979: 205) gibi kararları hayata geçirdi. Bunlara ek olarak CHP'nin İkinci Olağanüstü Kongresini izleyen dönemde üniversitelere özerklik tanıyan Üniversiteler Kanunu'nun kabul edilmesi, Basın Kanunu'nun liberalleştirilmesi, gazete kapatma yetkisinin hükümetten alınıp yargıya verilmesi ve Sendikalar Kanunu'nda liberalleşme sağlanması çok partili hayata geçiş yolunda yaşanan önemli gelişmeler olarak kayda geçti (Ahmad 2020: 27).

Diğer taraftan ülkede çok partili hayata geçilmesine karar veren irade muhalefetin özellikle de DP'nin tam teşkilatlanamadığı atmosferde 1947 yılında yapılması gereken genel seçimleri, bir yıl erkene alma yoluna gitti. 21 Temmuz 1946'da gerçekleşen seçimlere CHP, DP, MKP katıldı. Sonuçta CHP sandıktan birinci parti olarak çıkarken DP sınırlı sayıyla da olsa meclise girmeyi başardı. Bu seçimlerin demokrasi tarihimizde biri olumlu biri olumsuz olmak üzere iki önemli sonucu oldu. Bunlardan ilki uzun yıllardır mecliste temsil edilmeyen muhalefeti meşru bir zemine oturtması olurken, ikincisi ise açık oy, gizli tasnif ve idari denetim gibi demokrasinin temel prensiplerinin çiğnenmesi oldu. Seçimlerden hareketle CHP içinde ayrıca asker-sivil seçkinler arasında çok partili hayata geçiş konusunda önemli ve ciddi bir direnç olduğunu da söylemek gerekir. Bu durumun ortaya çıkmasında söz konusu çevrelerin, yeni gelişmelerin beklenmeyen ölçüde hızlı olmasından duydukları endişe vardı (Kocabaş 2009: 375-380; Arcayürek 1985: 104-120). Bu endişenin geçişin aşamalı ve oldukça tartışmalı geçmesine sebep olduğu söylenebilir.

DP'nin her şeye rağmen seçimlerdeki bu görece başarısı İnönü'yü, hükümeti kurma görevini otoriter eğilimli ve ayrıca muhalefete karşı sertlik yanlısı Recep Peker'e vermeye yöneltti. Bu durum çok partili hayata geçme kararı ile çelişecekti. Zira Peker döneminde, muhalefet partisine ve basına karşı baskı ve yasakları ortaya çıkarmış bu baskı ve yasaklar DP'nin hükümeti eleştirmesine neden olmuştu. Peker döneminde yaşananlardan hareketle, Cumhurbaşkanı İnönü ve CHP'nin kendi karşılarında muhalefeti istemekle birlikte bu muhalefetin güçlenerek kendilerine alternatif oluşturmasını istemediklerini söylemek mümkündür.

Muhalefet yıllarını oluşturan dönemde DP, Anayasa'ya aykırı iş ve işlemlerden vazgeçilmesi, Cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığının birbirinden ayrılması, Hükümetin ve idarenin faaliyetlerinde tarafsızlık ilkesinin uygulanması, Yargıç güvencesini içerecek demokratik bir seçim kanunun hazırlanması vb. söylemlerle gündem oluşturma yoluna gitti. Dönemde DP'nin bu gayretlerinin sonuç verdiği bu anlamda CHP'yi radikallikten uzak isimleri yönetime getirmeye ve daha liberal söylemler üretmeye zorladığı görüldü. 12 Temmuz Beyannamesi ile tarafsızlığını ilan eden Cumhurbaşkanı İnönü, Recep Peker'in yerine 10 Eylül 1947'de Hasan Saka'yı başbakanlığa atadı. Saka döneminde Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nin açılması, okullara din dersinin konulması, sıkıyönetimin kaldırılması vb. gelişmeler yaşandı (Çufalı 2004: 109-116).

Ardından gelen Şemsettin Günaltay hükümetinde liberal uygulamalar devam ettirildi. Bu dönemdeki en önemli gelişme 16 Şubat 1950 tarihinde, tek dereceli genel ve eşit oy ilkesine dayalı gizli oy, açık sayım ve yargı güvencesini getiren seçim kanununun kabulü oldu. Burada söz konusu gelişmenin DP'nin seçimleri boykot etme tehdidi karşısında CHP tarafından birazda gönülsüz bir şekilde hayata geçirildiğini söylemek gereklidir. Bu seçim kanununa göre yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde, DP %52.7 oy ile 408 milletvekili, CHP %39.4 oy ile 69 milletvekili ve MP %3.1 oy ile 1 milletvekili kazandı (Tuncer 2002: 321). DP'nin mecliste mutlak çoğunlukla temsilini getiren temel etmen seçimlerde uygulanan çoğunluğa dayalı seçim sistemi idi. CHP tarafından hazırlanan kanuna DP tek dereceli ve eşit oy ilkesine dayandığı için karşı çıkmazken, MP'nin eleştirileri ise her iki parti tarafından dikkate alınmadı. Muhalefetin iktidara gelmemesini amaçlayan seçim sistemi halkın iradesi ile iktidarın değişmesi sonucunu ortaya çıkarırken yeni bir dönemi de başlattı.

Sonuç

Türk modernleşmesi en yoğun dönemini 19. Yüzyılda yaşadı. Senet-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Kanun-i Esasi ile şekillenen süreçte temel amaç padişahın yetkilerinin sınırlandırılması oldu. Söz konusu süreç İkinci Meşrutiyet döneminde çok partili hayatın başlamasını getirdi. Bu dönemin temel aktörü olan İttihat ve Terakki Partisi'nin her türlü muhalefete karşı tahammülsüzlüğü Türkiye'nin siyasal hayatında tek parti anlayışının oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Cumhuriyetle birlikte devlet ve toplum hayatını batılı anlamda dönüştürmeyi amaçlayan radikal inkılâplar uygulamaya girdi. Bu dönüşümde önemli aşamada hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu prensibinin siyasal hayatın merkezine oturtulması olmakla birlikte, farklı etmenlerden kaynaklı olarak önce TFC daha sonra da SCF muhalefetinin dönemde yaşaması mümkün olmamıştır. Bu muhalefet denemelerinden sonra, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkede tek partinin merkeziyetçi ve otoriter yönetim anlayışı hâkim olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sonuyla birlikte Türkiye'de çok partili hayata geçiş kararı Türk demokrasisi için önemli bir dönemeç olma özelliği taşıdı. Zira bundan sonraki süreçte darbeler yoluyla sekteye uğramış olsa da, batılı anlamda demokrasinin kurum ve kuralları belli ölçülerde yerleşmeye başladığı görülmektedir. Bu anlamda çok partili hayata geçiş süreci ülkede, siyasi partilerin rekabetine dayalı bir düzenin oluşmasına hizmet etmiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili hayata geçiş kararı almasında iç ve dış faktörler etkili oldu. Buna göre bu kararda aşağıdaki gelişmelerin etkili olduğu düşünülmektedir;

- İkinci Dünya Savaşı yıllarında iktidar tarafından uygulanan savaş ekonomisinin dar ve sabit gelirlilerin hayatını olumsuz etkilemesi ayrıca baskıcı/otoriter devlet uygulamalarının geniş toplumsal kesimler üzerinde iktidarın meşruiyetini zedelemesi,
- İktidarın savaşın ortaya çıkardığı ekonomik zorluklarla mücadele adına uygulamaya soktuğu yeni vergilerin farklı sınıfsal grupların kazanımları için tehdit olarak algılanması ayrıca bu grupların savaş sonrası dönemde iktidarda söz sahibi olmak istemeleri,

- İkinci Dünya Savaşı sonunda totaliter rejimlerin albenisini kaybetmesi ve demokratik değerlerin ön plana çıkması,
- Tek Parti iktidarının ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan ABD'den sağlanacak destekle çıkılacağını düşünmesi,
- Sovyet yöneticilerinin Türkiye'ye dönük toprak-askeri üs taleplerinin ülkeyi yönetenler tarafından beka sorunu olarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye bağlı olarak ABD/NATO güvenlik şemsiyesine yönelmesidir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne siyasal karar alıcıların kararlarında dış gelişmelerin etkisi önemlidir. 19 Yüzyılda Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı gibi belgeler Batılı devletlerin ya Osmanlı'ya kabul ettirdikleri ya da Osmanlı'ya etkilerinin kırılmak istendiği hukuki belgelerdir. Kanun-i Esasi (1876) ise İkinci Abdülhamit tarafından Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-1878) başta İngiltere olmak üzere dönemin batılı devletlerinin desteğini almak amacı taşır ve onlara Osmanlı'nın kendileri gibi parlamenter bir devlet olduğunu göstermek ister.

Aynı şekilde, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş kararında Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdit ve buna bağlı olarak ABD ve Batı'nın askeri-ekonomik desteğini almak gibi dış faktörlerin belirleyici, iç faktörlerin ise bunu tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Bu süreçte, toplumun ülkeyi yönetenlerden çok partili hayata geçiş ile ilgili bir talebinin olmadığı görülmektedir. Bu noktada toplumun yaşadıklarından dolayı mevcut siyasal iktidara dönük huzursuzluğu olmakla birlikte bu rahatsızlık çok partili hayata geçme yönünde bir iradeyi ifade etmemektedir. Dönem itibariyle büyük bölümü kırsalda yaşayan insan malzemesinin iktidardan kendisini insan yerine koyması ve ayrıca kendisine insan gibi davranması isteğinde olduğu söylenebilir.

Türk modernleşmesinin temel sorun alanlarından birisi olan iktidarın sınırlandırılması noktasında yaşanan gelişmelerin temel özelliği akışın yukarıdan aşağıya şeklinde gelişmesidir. Bu alandaki gelişmelerde toplum yer almazken, çekişme daha çok asker-sivil aydınlar arasında görülür. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen çok partili hayata geçiş kararını da bu gelişme sürecinin bir aşaması olarak görmek gerekir. Bu kararda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün tarihi rolü vurgulanmalıdır. Zira CHP, sivil-askeri bürokrasi ve basında çok partili hayata geçme kararına karşı ciddi bir destek olmamasına rağmen tek parti rejiminin aşındığını ayrıca milletlerarası atmosferin dayattığı gerçekliği görmüş ve buna karşı bir tavır almamıştır. Bu anlamda DP'nin kurulmasını ve ilerleyen süreçte CHP karşısında yaşamasını sağlayan birincil unsur olmuştur. DP ise muhalefet yıllarında CHP'yi daha liberal bir söylem üretmeye zorlama, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile de iktidarı halk iradesine dayalı olarak kansız bir şekilde devralma yönüyle tarihi görevini yerine getirmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'de çok partili hayata geçme kararıyla birlikte, demokratik hayatın önündeki zorlukların ortadan kalktığı söylenemez. Zira yıllar içinde demokrasinin bir türlü kurumsallaşamaması, Türk siyasal hayatının en önemli gündemi olarak ortada durmaktadır. Kanaatimizce bu durumun temel sebebi, modernleşme çabamızın bütününde olduğu gibi demokratik gelişmede de iç koşulların değil dış koşulların büyük oranda öncelikli olmasıdır. Buna karşı demokratik hayatın

içselleştirilmesi ve kurumsallaştırılması yolunda yapılması gerekenler ise katılımcı ve müzakereci anlayışın hayata geçirilmesi ayrıca sivil toplum ve bunun unsurlarına önem verilmesi ek olarak vatandaşların yönetim süreçlerine aktif katılımının sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

AHMAD, Feroz – AHMAD Bedia Turgay, (2020), ***Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971),*** İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

AKANDERE, Osman, (1998), ***Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945,*** İstanbul: İz Yayıncılık.

AKALAN, Ali Osman (2013), ***IX. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (1950-54 Yılları) Faaliyetlerinden Hareketle Demokrat Parti'nin Eğitim ve Kültür Politikası,*** Eğitim ve Toplum, C. 2. S. 4, s.129-142.

ALBAYRAK, Mustafa, (2004), ***Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),*** Ankara: Phoenix Yayınevi.

ARCAYÜREK, Cüneyt, (1985), ***Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951,*** Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARCAYÜREK, Cüneyt, (2010), ***İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye,*** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2000), ***İkinci Adam 1938-1950,*** C: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.

BALCI, Ali, (2017). ***Türkiye Dış Politikası,*** İstanbul: Alfa Yayınları.

BAŞBUĞ, İlker, (2019), ***Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1961) Güç Odaklarının Mücadelesi,*** İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

BİLA, Hikmet, ***CHP Tarihi 1919-1979,*** Ankara: Doruk Matbaacılık.

BORATAV, Korkut, (1988), ***Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985),*** İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ÇUFALI, Mustafa, (2004), ***Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950),*** Ankara: Babil Yayınları.

DERVİŞOĞLU, Fatih, (2019), ***Nuri Demirağ Türkiye'nin Havacılık Efsanesi,*** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

EKİNCİ, Necdet, (1997), ***Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler,*** İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

EMRENCE, Cem, (2006), ***99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası,*** İstanbul: İletişim Yayınları.

ERDOĞAN, Mustafa, (2016), ***Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,*** Ankara: Hukuk Yayınları.

EROĞUL, Cem, (2013), ***Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,*** İstanbul: Yordam Kitap.

GERGER, Haluk, (2012), ***Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği,*** İstanbul: Yordam Kitap.

GOLOĞLU, Mahmut, (2017), ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - III Milli Şef Dönemi (1939-1945),*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GÜNEŞ, İhsan, (1997), ***Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HUNTİNGTON, Samuel, (1996), ***Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma,*** (Çev. Ergun Özbudun), Ankara: Yetkin Yayınları.

KAAN, Oğuz, (2008), ***II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası,*** İstanbul: İ.Ü.S.B.E (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

KABASAKAL, Mehmet, (1991), ***Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960),*** İstanbul: Tekin Yayınevi.

KAHRAMAN, H. Bülent, (2010), ***Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1920-1960,*** İstanbul: Agora Kitaplığı.

KARA-İNCİOĞLU, Nihal, (2000), "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", ***Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme,*** (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul: Alfa Yayınları, 205-215.

KARATAŞ, Murat, (2021), "Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti (1946-1960), ***Türk Demokrasi Tarihi (1945-1980) Liderler, Partiler ve Seçimler,*** Ed. Dr. Murat Karataş, İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 39-69.

KİLİ, Suna, (1976), ***1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,*** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

KOCABAŞ, Süleyman, (2009), ***İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi – Demokrasiye Geçiş 1938 – 1950,*** İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

KOÇAK, Cemil, (2010). ***Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),*** C: 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

OKYAR, Fethi, (1980), ***Üç Devirde Bir Adam,*** Yay. Haz. Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yayınları,

OLGUN, Kenan, (2011), "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** 27/79, 1-36.

ORKUNT, Sezai, (1978), ***Türkiye-ABD Askeri İlişkileri,*** İstanbul: Milliyet Yayınları.

ÖZDEMİR, İsmail, (2017), "İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası (1939-1950)", ***Türk Dış Politikası (1830-1989)***, Ed. Serkan Kekevi – İsmet Türkmen, Ankara: Berikan Yayınevi, 470-518.

SANDER, Oral, (1984), Siyasi Tarih, Ankara: SBF Yayınları.

SEDİROĞLU, S. Cem, (2021), "Soğuk Savaş Başlangıcı ve Türkiye'de Demokrasi Yansımaları (1947-1950)", ***Türk Demokrasi Tarihi (1945-1980) Liderler, Partiler ve Seçimler,*** Ed. Dr. Murat Karataş, İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 1-38.

SIVIŞ, Efe, (2019), ***Türk Demokrasisinin Sıfır Noktası Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,*** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TİMUR, Taner, (2020), ***Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,*** Ankara: İmge Kitabevi.

TORUN, Esma, (2006), ***II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler- (1945-1960),*** Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

TUNAYA, T. Zafer, (2004), ***Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar,*** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (2000), ***Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi,*** İstanbul: Tüses Yayınları.

TOKER, Metin, (1971), ***Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu,*** Ankara: Akis Yayınları.

TOKER, Metin, (1990), ***Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,*** Ankara: Bilgi Yayınevi.

TÖKİN, F. Hüsrev, (1965), ***Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965,*** İstanbul: Elif Yayınları.

TUNCER, Erol, (2002), ***Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877 – 1999,*** Ankara: Tesav Yayınları.

YEŞİL, Ahmet, (2002), ***Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,*** Ankara: Cedit Neşriyat.

UYAR, Hakkı, (2012), ***Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi,*** İstanbul: Boyut Yayınları.

YALÇIN, E. Semih, (2006), ***Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı ve Eseri,*** Ankara: Gazi Kitabevi.

YETKİN, Çetin, (1983), ***Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945***, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

YILMAZ, Ensar, (2008), ***Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1945-1950,*** İstanbul: Birey Yayınları.

ZÜRCHER, E. Jan, (2012), ***Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,*** Çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları

Extended Abstract:

Different from its Western counterparts, Turkish modernization from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey developed in a Jacobin (top-down) manner under the influence of dynamics independent of social life. The Second Constitutional Monarchy Period was the first time Turkish society was announced to political parties. However, the multi-party life in the country, which was seen in the 1908-1913 period, became a single-party life in the 1913-1918 period. The main cause for the emergence of this situation was the outbreak of the First World War and the Union and Progress Party's view of itself as the main owner of the country. The Union and Progress Party, which was the main actor of this period, was forced to close itself during the Armistice period (1918-1922). On the other hand, the Armistice period reintroduced multi-party life in the country and the victory of the Turkish War of Independence opened a new era. The Anatolian and Rumelian Defense of Law (ARMHC), the executive center of the Turkish War of Independence, was transformed into the People's Party (HF) by Mustafa Kemal Pasha on September 9, 1923. Born as a natural opposition movement in the fall of 1924 as the first opposition party of the Republic of Turkey, the Progressive Republican Party (TCF) lasted only seven months. During this period of radical reforms, all opposition centers in the country were suppressed by the Law of Takrir-i Sükûn Still, the struggle against the problems caused by the World Economic Depression of 1929 pushed Gazi Mustafa Kemal Pasha, the President and leader of the Republican People's Party (CHF), to search for an opposition party. As a result, the Free Republic Party (SCF) was born on August 12 1930 as a guided opposition movement. However, this opposition party only lasted for three months. The following period (1930-1945) was a one-party era in which the CHP was the main actor. In this period, the CHP's two historical tasks of creating the state and carrying out the revolutions stood out. President Gazi Mustafa Kemal Pasha passed away on November 10 1938. One day later, İsmet Inönü, the number two figure in the state, was elected as the second President by the Grand National Assembly of Turkey. The Extraordinary Congress of the CHP organized in December 1938 and declared Inönü as the Permanent President and National Chief. Although there were many different reasons for President İnönü›s wearing this armor during this period, two reasons stood out. The first one was that İnönü did not have the charisma that Gazi Mustafa Kemal Pasha had over the bureaucracy and society, and the second one was the imminent danger of the Second World War. As a matter of fact that, President İnönü, under the influence of both factors, negotiated with the opposition figures who had been excluded from political life under Gazi Mustafa Kemal Pasha and included them in political life, while excluding the figures who had somehow disagreed with him under Gazi Mustafa Kemal Pasha. In fact, it is possible to say that the National Chief characterization used for President İnönü in the period was influenced by the rise of one-man or authoritarian governments in countries such as Germany and Italy in the period between the two world wars. In this sense, "National Chief" served the same function for İnönü in Turkey as "Führer" for Hitler in Germany and "Duce" for Mussolini in Italy. On the other hand, Turkey's decision to conversion to multi-party life at the end of the Second World War was influenced by two main factors, internal and external. The war economy implemented by the governments during the Second World War repelled the broad masses of the people from the government and the desire of capital groups to have a say in the government in the

new order that would emerge after the war was the internal factor for the transition to multi-party life. However, the main factor in the transition to multi-party life was Turkey's need to get closer to the United States and the West against Soviet Union threats. This article examines the internal and external dynamics of Turkey's transition to multi-party rule, but argues that the main factor was external. The article analyzes the internal and external factors in Turkey's decision to transition to multi-party rule by making use of research and analysis work.